

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КРИВОПИШИНА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 821.161.2.0-31«20»

**МАСОВА ТА ЕЛІТАРНА ЛІТЕРАТУРА:
ПРИРОДА ХУДОЖНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ
ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького.

Науковий консультант – доктор філологічних наук, професор
Кавун Лідія Іванівна,
Черкаський національний університет імені
Богдана Хмельницького,
професор кафедри української літератури
та компаративістики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Філатова Оксана Степанівна,
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського,
завідувач кафедри української мови і літератури;

кандидат філологічних наук
Башкирова Ольга Миколаївна,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
доцент кафедри української літератури і
компаративістики.

Захист відбудеться 20 червня 2018 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розісланий «___» травня 2018 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Плющик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Питання літератури масової та елітарної, критерії розрізнення, закономірності становлення й розвитку, специфіка стилів, жанрів та жанрових форм є актуальними в сучасній філологічній науці.

Значний теоретичний апарат для досліджень у цьому напрямі виробили зарубіжні вчені. Феномен масової літератури в умовах сучасної культурної ситуації вивчали К. Блум, Ф. Моретті, Дж. Сазерленд, П. Свірські, Дж. Сібрук та ін. Статус та іманентні риси високої художньої літератури в культурологічному аспекті розглядали Т. Адорно, Г. Блум, І. Віткевич, Х. Ортега-і-Гассет та ін. Вагомий внесок у вивчення проблеми взаємопроникнення елітарного й масового, переосмислення сутності традиційних ієрархій зробили теоретики постмодернізму: Р. Барт, Ф. Гваттарі, Ф. Джеймісон, Ч. Дженкс, Ж. Дельоз, У. Еко, Ж. Ліповецькі, Л. Фідлер та ін. Розгляду питання про особливості масової літератури присвячений дискурс відомого американського культуролога Дж. Кавелті, що визначає формульні утворення, конструкти, згідно з якими побудовані жанрові різновиди масової літератури, а також переглядає основні аксіологічні стереотипи такого типу творчості. У працях П. Бурдьє та Б. Гройса проблема порівняння елітарного й масового досліджена крізь призму стратегії художника та законів ринку. Специфіку поширення масової літератури в контексті масової культури розглянуто в дослідженнях М. Арнольда, К. Гелдера, Д. Макдональда та ін.

Формалістський підхід до вивчення масової літератури послідовно застосовували Б. Ейхенбаум, В. Жирмунський, Ю. Тинянов, В. Шкловський та ін. У фундаментальних розвідках Ю. Лотмана запропоновано історико-функціональний аспект аналізу цього поняття. Жанри та соціальні функції масової літератури стали предметом студій російських науковців О. Богданової, А. Вуліса, В. Гончарова, Л. Гудкова, Н. Купіної, М. Литовської, А. Макарової, М. Мельникова, Н. Ніколіної, І. Саморукова, В. Тимофєєва, С. Чуприніна та ін.

У вітчизняному літературознавстві масова література стала об'єктом вивчення порівняно недавно, окремі аспекти цього питання висвітлено в наукових доробках Є. Барана, О. Білецького, Я. Голобородька, В. Даниленка, Н. Зборовської, С. Павличко, В. Панченка, Т. Свербілової, А. Таранової, Р. Харчук та ін. Проте спроби вибудувати літературні факти в певні ієрархії здійснюються досить спорадично (Б. Дубін, Т. Гундорова, Я. Поліщук, О. Санькова, С. Філоненко, В. Халізєв, М. Черняк та ін).

Основною категорією, що дає найчіткіше уявлення про специфіку літератури, є художність. Із нею безпосередньо пов'язані явища органічності, цілісності, оригінальності, творчої свободи, відчуття міри й смаку в сучасному літературному творі. Категорія художності багатоаспектна, унікальна й визначає процес творення відповідно до норм і вимог мистецтва як такого. Цю літературознавчу проблему досліджували С. Аверинцев, О. Веселовський, В. Виноградов, В. Тюпа, М. Храпченко та ін. Вивченню художності як гармонійного поєднання змісту й форми присвячені праці Ю. М. Лотмана. Художність як вищу культурну форму естетичного ставлення людини до світу

трактував В. Халізов. Теорію художності у вітчизняному літературознавстві розробляли О. Бондарева, В. Дончик, М. Зеров, М. Йогансен, Л. Кавун, Г. Клочек, Б. Лепкий, Я. Поліщук, А. Ткаченко, І. Франко та ін.

Цікаве поєднання елітарного й масового, нові погляди на категорію художності продукує доба постмодернізму. Переосмисленню сутності традиційної ієрархії протиставлення елітарної (високої, серйозної, фігуративної) та масової (популярної, тривіальної, нефігуративної, несерйозної, розважальної) літератури присвячено праці теоретиків структуралізму та постструктуралізму – Ж. Бодріяра, Ж. Дерріди, У. Еко, Ж.-Ф. Ліотара, Л. Фідлера та ін.

Категорія художності є сутнісною характеристикою будь-якого художнього твору (чи то зразка елітарного мистецтва, чи масового продукту), тому дослідження цієї проблеми має, по-перше, методологічне значення для критики й теорії мистецтва, оскільки уможливорює визначення інструментарію естетичної оцінки, по-друге, дозволяє проаналізувати специфіку ідеалу сучасності в мистецтві, поза яким неможливо виявити конкретний зміст художніх критеріїв.

Отже, **актуальність теми дослідження** зумовлена недостатнім вивченням природи художності сучасної масової та елітарної літератури, необхідністю визначення й уточнення її основних чинників, а також потребою з'ясувати типологічні риси українського роману початку ХХІ століття в контексті сучасних літературних ієрархій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького в межах комплексної теми «Українська література в контексті світової: теоретичний, історичний, методологічний аспекти» (державний реєстраційний номер 0116U003849). Тему дослідження затверджено вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 3 від 29 грудня 2010 року) та узгоджено на засіданні бюро наукової ради НАН України з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка (протокол № 1 від 23 листопада 2017 року).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати специфіку художності сучасної прози, системно проаналізувати теоретико-літературознавчі дискурси масової й елітарної літератури та визначити особливості функціонування літературних ієрархій в українській романістиці початку ХХІ століття.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких **завдань**:

- дослідити етапи становлення літературних ієрархій та з'ясувати типологічні домінанти й критерії розмежування масової та елітарної літератури;
- простежити динамічні зрушення в наукових підходах до виокремлення критеріїв художності, які корелюють з епохою та стилістикою постмодернізму;
- охарактеризувати «формульність» як чинник художності в сучасному українському любовному романі;
- окреслити складники художності сучасної пригодницької літератури;

– розглянути композиційні особливості та проблематику жанру історичного роману;

– здійснити аналіз стратегій побудови оповіді в сучасній масовій літературі та виявити дискурсивні принципи оповідної структури елітарної прози.

Об'єктом дослідження є соціокультурні чинники побутування сучасної масової та елітарної літератури й закономірності їх функціонування. Ілюстративним матеріалом до тих чи інших тенденцій та рецептивних категорій послуговували українські романи початку ХХІ століття (романи Люко Дашвар «Мати все», «Молоко з кров'ю», Ірени Карпи «Добло і зло», Андрія Кокотюхи «Червоний», Леоніда Кононовича «Феміністка», «Кайдани для олігарха», Дари Корній «Тому, що ти є», «По той бік світла», Володимира Лиса «Століття Якова», «Соло для Соломії», Марії Матіос «Щоденник страченої», Галини Пагутяк «Слуга з Добромиля», Степана Процюка «Троянда ритуального болю», Ірен Роздобудько «Гудзик», Василя Шкляра «Елементал», «Залишенець. Чорний ворон», «Ключ» та ін.). У виборі текстів для аналізу в основному керувалися критеріями популярності жанру та автора, обирали романів, відзначені преміями, літературними нагородами, а також такі, що викликали значний інтерес у читачів або численні дискусії.

Предмет дослідження – природа художності та її складники, що формують систему уявлень про своєрідність масової та елітарної художньої літератури початку ХХІ століття.

Методи дослідження. Особливості наукової проблематики й теоретичні питання, які розглянуто в роботі, зумовили вибір відповідних методів: *загальнонаукові методи* (аналіз, синтез та узагальнення); *системний метод* у поєднанні з *історико-культурним* дає змогу вивчити поняття про літературні ієрархії та художність у часовій діяльності, простежити етапи становлення й трансформації; принципи семіотики та дискурс-аналізу допомогли дослідити тексти з урахуванням специфіки середовища, в якому вони створені; *елементи компаративного аналізу* використані для зіставлення й аналізу творів одного жанру; *герменевтичний підхід* застосовується в тлумаченні певних образів та символів; за допомогою *нарративного підходу* визначено основні способи організації подієвого ряду, вираження думок автора та героїв у романах; метод *рецептивної естетики* дозволив з'ясувати специфіку діалогу автора й читача в масовій та елітарній літературі, а також розкрити власне бачення текстів дослідником.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертації є праці з теорії літератури (М. Бахтіна, О. Веселовського, Т. Гундорової, Я. Поліщука, А. Ткаченка, В. Тюпи, В. Халізева, М. Черняк та ін.), дослідження в галузі культурології та філософії (Ж. Бодріяра, Дж. Кавелті, П. Сорокіна, Дж. Сторі, Ф. Шлегеля, О. Шпенглера, К. Ясперса та ін.), концепції вчених у сфері семіотики культури та дискурс-аналізу (Р. Барта, Т. ван Дейка, У. Еко, Ю. Лотмана та ін.), а також праці, присвячені питанням наратології (К. Бремена, А. Ж. Греймаса та ін.) та рецептивної естетики (Р. Інгардена, Г. Ключека, Х. Яусса та ін.). Також у роботі

були критично осмислені й використані дослідження Т. Бовсунівської, Л. Кавун, Ю. Ковалева, М. Липовецького, О. Філатової, С. Філоненко та ін.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що *вперше* в українському літературознавстві системно й комплексно проаналізовано еволюцію естетичної й теоретико-літературної рецепції масової та елітарної літератури, простежено проблемні моменти динаміки інтерпретацій художності та її критеріїв. *Уперше* виявлено й теоретично обґрунтовано ті складники художності, які отримують різне стильове навантаження в масовій та елітарній літературі. *Уточнено* принципи функціонування сучасних літературних ієрархій на прикладі конкретної історико-літературної емпірики. З'ясовано основні жанрово-стильові особливості сучасної художньої прози, окреслено дискурсивні принципи й вектори формування наративних стратегій масової та елітарної літератури. *Набуло подальшого розвитку* вивчення природи художності українського роману початку ХХІ століття в контексті літературних ієрархій.

Теоретичне значення роботи полягає в розробці, обґрунтуванні й апробації загальної концепції художності в сучасній масовій та елітарній літературі, а також конкретних складників цієї категорії в системі сучасних літературних ієрархій. Результати цілісного й ґрунтового дослідження мають цінність для формування сучасної наукової картини світу, а також для глибшого розуміння й теоретичного аналізу літературних процесів початку ХХІ століття.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю використання основних теоретичних та історико-літературних положень і висновків під час викладання курсів із теорії та історії української літератури, спецкурсів та семінарів, присвячених проблемі вивчення масової та елітарної літератури, у процесі укладання навчальних посібників, написання наукових досліджень, подальшого теоретичного осмислення питання літературних ієрархій, вивчення динамічних зрушень у підходах до розуміння художності, що відповідають особливостям сучасного періоду та стилістики постмодернізму в його широкому розумінні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено й рекомендовано до захисту на розширеному засіданні кафедри української літератури та компаративістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 6 від 15 лютого 2018 року).

Ключові положення дисертації викладено в публікаціях у періодичних вітчизняних та іноземних фахових виданнях та оприлюднено в доповідях на наукових конференціях, зокрема *міжнародного рівня*: ХІ Міжнародна конференція молодих учених (Київ, 2011); «Смак літератури / література смаків» (Київ, 2012); «Що водить сонце й зорні стелі: поетика любові в художній літературі» (Бердянськ, 2012) та *всеукраїнського*: «Периферійні та місцеві ідентичності в літературі» (Миколаїв, 2011); «Фаценківські читання – 5: Діалог і діалогічність в українській літературі» (Одеса, 2011); «Зарубіжні письменники і Україна» (Полтава, 2012); «Літературний процес: структурно-семіотичні

площини» (Київ, 2012); «Українська література в контексті світової: теоретичний, історичний, методичний та перекладацький аспекти» (Черкаси, 2012).

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 17 одноосібних публікаціях автора, з них 11 статей надруковано у провідних фахових виданнях України, 1 публікація – за кордоном, 5 – в інших наукових виданнях.

Обсяг та структура дослідження визначаються його метою та завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів з окремими підрозділами, висновків, списку використаних джерел (229 позицій) та додатку. Загальний обсяг роботи – 219 сторінок, із яких 186 становить основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено мету й основні завдання, наукову новизну, практичну цінність роботи, окреслено теоретико-методологічні засади та сучасний стан висвітлення досліджуваної проблеми.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи вивчення масової та елітарної літератури»** – основна увага зосереджена на вивченні проблеми формування літературних ієрархій та поняття художності в контексті існування різних типів літератури. У діахронічному аспекті проаналізовано різні погляди науковців на такі поняття: масова культура, формульна література, белетристика, елітарний роман тощо.

У підрозділі 1.1 *«Формування теоретичного поля літературних ієрархій як наукової рефлексії історико-літературного процесу»* окреслено різні підходи щодо трактування понять масовий та елітарний від античності й до сьогодні (Т. Адорно, М. Бердяєв, М. Зеров, Дж. Сторі, С. Філоненко, М. Хвильовий, М. Черняк, Ф. Шлегель, А. Шопенгауер та ін.). Простежено історію розвитку концепцій ієрархізації в літературі від перших спроб наукового розмежування термінів «низове бароко» та «високе бароко» до переосмислення поняття про масову культуру з позицій творення єдиної культурної парадигми.

Зазначено, що на початку ХХІ століття постмодернізм як специфічна система світосприйняття стирає межі між високим та низьким, елітарним та масовим, конструюючи новий тип відчуття й відтворення дійсності. Однобічний підхід та негативне ставлення до масової літератури як псевдолітератури, яка не заслуговує на увагу, дуже спрощують розуміння сучасних творів. Сьогодні елітарна та масова література – змінні величини літературного процесу, тож їх не можна трактувати як єдину стійку опозицію, стало означення ціннісного літературного верху та низу. Часто художньо вартісні твори не одразу здобувають прихильність читачів, навпаки, їхній змістовий потенціал можуть розкрити й адекватно оцінити лише наступні покоління, обґрунтовуючи приналежність цих творів до верхніх сходинок літературної ієрархії. Сучасні літературознавці (І. Гуревич, П. Свірські, В. Халізов, С. Чупринін та ін.) прагнуть відійти від традиційної бінарної опозиції масовий – елітарний, пропонуючи обов'язково визначати проміжне поле – белетристику, або серединну літературу.

Якщо твори масової літератури більше спрямовані на художньо-образне відтворення відомих цінностей та традиційних поглядів соціуму, то література, яка тяжіє до елітарної, орієнтована на цінності естетичні, які може дати лише відкритий для різночитання твір і в якому переплітаються різні художні практики. Такий художній текст становить багаторівневу систему, елементи якої впорядковані на кожному структурному рівні, а закодовану інформацію автор спрямовує безпосередньо на реципієнта.

У підрозділі 1.2 *«Художність як літературознавча проблема»* охарактеризовано основні підходи до трактування поняття художності: класицистичний (художність твору полягає у формальній довершеності, гармонійному співвідношенні частин і цілого, чітко визначеній позиції в системі жанрів), романтичний (основні критерії – оригінальність, відкритість, єдність змісту і форми, цілісність, змістовність, внутрішня краса), реалістичний (правдоподібність відтворення реальності, історична достовірність), формалістський (на першому місці досконалість форми, зміст відходить на другий план), структуралістський (серед основних складників художності – можливість тексту вміщувати в собі сконцентровану інформацію, глибокі інтертекстуальні зв'язки), постструктуралістський (художність розглядається як загальний принцип людського мислення), феноменологічний (будь-який текст набуває художності лише за умови актуалізації його в індивідуальній свідомості автора або читача, такий текст здатний породжувати нескінченну кількість смислів).

На підставі проаналізованих концепцій авторитетних дослідників (М. Бахтіна, М. Гея, Л. Кавун, Г. Ключека, Ю. Лотмана, В. Тюпи, В. Халізева та ін.) з'ясовано, що художність – це історично змінна універсальна категорія, сукупність особливих внутрішніх та зовнішніх якостей, завдяки яким художній твір сприймається як єдине ціле відповідно до норм панівної естетичної концепції. Художності твору, його внутрішньої гармонії досягають мистецьким узгодженням усіх системно-структурних рівнів поетики (тема, ідея, композиція, сюжет, художня мова) в стильову єдність.

Поняття про художність не варто зводити лише до поцінування художніх якостей та ступеня досконалості твору. Це питання специфічної єдності змісту та форми, автора, героя та читача, тобто цілісності, естетичної природи літературного твору. Лише за умови, коли кожен змістовий елемент твору виконує певне смислове навантаження в розкритті ідеї, а кожний елемент форми так чи інакше слугує розкриттю змісту, можна говорити про дотримання автором естетичної міри.

У підрозділі 1.3 *«Типологічні домінанти і критерії розмежування масової та елітарної літератури»* здійснено спробу проаналізувати реальний, об'єктивний формат літературного процесу, що найповніше відображає новітні тенденції в культурі. Встановлено, що художність творів сучасної літератури, яка тяжіє до елітарної, можемо визначити насамперед за яскравою оригінальністю творчого замислу, незвичайним змістовим оформленням, тонкою символікою, асоціативністю. Вихідними засадами концепції елітарної літератури стають філософія та естетика як головні умови створення й реалізації художніх світів, де

активізація комунікативного процесу з реципієнтами побудована на засадах інтелектуальної гри.

Натомість художність у масовій літературі залежить від ступеня відповідності твору певній формулі сюжету та стійким жанровим конструктам. Ми підтримуємо думку Дж. Кавелті, що художня вартість формульного тексту – це результат досягнення найбільш відповідного балансу між почуттям реальності й ступенем задоволення потреби читача розважитися та втекти на деякий час від реалій життя в координати уявного світу. Зрозуміло, що висока та масова література відповідають різним культурним потребам, тому й орієнтовані на різні типи читачів. Кожне з цих понять не можна розглядати окремо, адже, перебуваючи в опозиції, вони становлять нерозривну єдність. Основний прийом, яким нерідко послуговуються сучасні письменники у своїх творах, це прийом подвійного кодування. Такий підхід дозволяє створювати тексти, що тяжіють до інтелектуальної прози, містять багатий інтертекстуальний матеріал, авторську іронію та гру з читачем. При цьому вони доступні й для сприйняття непідготовленим читачем.

Ми не ототожнюємо поняття «масова література» та «белетристика». У нашому трактуванні белетристика – це твори оригінальні й новаторські за змістом, проте такі, що не вирізняються інтелектуальною ускладненістю, їх не можна перетворити на серію і складно вписати в межі відомих жанрових канонів масового письменства. Із погляду високої культури сюжет та стиль можуть бути примітивними, але зробленими майстерно – без цього їм не досягти успіху.

Сьогодні зняти традиційну опозицію «елітарний – масовий» допоможе трирівнева класифікація творів літератури: проза, що тяжіє до елітарної (літературний верх), белетристика (серединне поле літератури), жанрова, формульна література (літературний низ). У кожному різновиді літератури складники художності отримують різне стильове навантаження, визначаючи фабульно-сюжетні особливості, тип композиції, принципи конструювання часопростору, специфіку мовної структури, вибір певної тематики та проблематики художнього твору.

У другому розділі – **«Жанрово-стильові особливості масової та елітарної прози»** – проведено глибоке дослідження природи художності, що передбачає застосування принципів цілісного аналізу з погляду організації жанрової структури роману. Основну увагу зосереджено на вивченні стильових особливостей та жанрових стратегій пригодницької літератури, любовного та історичного роману. Розглянуто основні складники художності сучасних українських романів означених жанрів із урахуванням тенденції до взаємовпливу жанрів та стилів масової та елітарної літератури. Матеріалом для ілюстрації положень розділу обрано романи Л. Дашвар, Л. Кононовича, Д. Корній, А. Кокотюхи, Л. Копистко, В. Лиса, В. Шкляра та ін.

У підрозділі 2.1 *«Основні жанрово-стильові тенденції розвитку жанру роману в українській літературі початку XXI століття»* виявлено, що дослідження жанрової стратегії художнього твору дає ключ для пізнання його естетичної природи і стає необхідною стадією вивчення природи художності

сучасної літератури. Висока література, новаторська за змістом, значно розширює межі конкретного жанру, сповнена філософських роздумів та інтелектуальних шукань, тоді як для масової характерні нормативність, типовість образотворчих засобів, простота мови та використання стильових кліше. Для таких творів важлива відповідність жанровому канону, наявність яскравого динамічного сюжету, поверхового конфлікту, непередбачуваної інтриги та пригодницького струменя. Більшість жанрово-тематичних видів сучасної масової літератури в основному реалізують дві літературні формули – любовну та авантюрну.

Метажанр сучасного любовного роману в українській літературі початку ХХІ століття формують сімейні саги, соціальні мелодрами, серійні любовні романи, авантюрні любовні романи, детективні любовні романи (А. Багряна, Г. Вдовиченко, Р. Гедеон, С. Горбань П. Дараманчук, Л. Дашвар, Л. Денисенко, М. Іванцова, Л. Клименко, Л. Копистко Н. Лапіна О. Маріуц, Н. Осипчук, С. Поваляєва, К. Подолинна, Є. Положій, Л. Романчук, І. Ромич, Г. Ручай та ін.). Серед основних атрибутивних ознак любовного роману дослідники найчастіше визначають такі: у центрі розповіді – головна героїня, яка шукає своє кохання (Т. Воробйова); традиційне тлумачення статевих ролей (О. Бочарова); наявність психологічних та соціальних бар'єрів на шляху до єднання закоханих (С. Філоненко); щаслива розв'язка, зовнішня привабливість позитивних героїв (О. Вайнштейн).

Основу пригодницького метажанру складають: детектив (інтелектуальний, історичний, жіночий, кримінальний), бойовик, трилер (політичний, містичний, психологічний) та власне пригодницький роман (О. Вільчинський, М. Гримич, Д. Дідковська, Є. Жердій, С. Зоріна, Євген Є, А. Кокотюха, Л. Кононович, А. Курков, Б. Левандовський, А. Любка, С. Пономаренко, І. Потаніна, І. Роздобудько, Ю. Сорока, С. Стеценко, Н. Тисовська, В. Шкляр та ін.). Сюжет у пригодницьких творах можна трактувати як низку дій головного героя в межах певної актуальної теми, причинно-наслідкові стосунки протагоніста з іншими персонажами, де в основному реалізуються типові моделі суспільної поведінки.

У підрозділі 2.2 *«Формульність» як чинник художності в сучасному українському любовному романі* з'ясовано, що фабула любовного роману не претендує на особливу літературність, проте основною її вимогою стає вміння зацікавити й тримати інтригу до останньої сторінки. Найчастіше сюжет становить собою кумулятивний ланцюг окремих епізодів, об'єднаних єдиним семантичним ядром – образом жінки, яка прагне кохання (А. Багряна *«Дивна така любов»*, Г. Вдовиченко *«Пів'яблука»*, П. Дараманчук *«Мрійні небокраї. Історія одного кохання»*, Л. Денисенко *«Кавовий присмак кориці»* та ін.). Конкретний тип сюжетної будови, що виступає носієм загальнозначущих міфопоетичних формул та художніх універсалій, визначає стійку традицію творів про кохання та апелює до відомих архетипів (О. Бочарова).

Встановлено, що провідним чинником художності сучасного любовного роману є *«формульність»* – дотримання визначених норм жанрового канону: наявність конфлікту, що розгортається на основі кохання, родинних стосунків; любовного трикутника та щасливого фіналу. Дж. Кавелті визначає формулу як

комбінацію або синтез культурних конвенцій із більш універсальною повістувальною формою. Стандартизація формульних текстів дозволяє реципієнту відпочити, насолодитися процесом читання без особливого напруження та необхідності декодування незнайомої символіки чи складних змістів. «Формульність» структури художнього твору охоплює два рівні композиції – літературний та мовний. Клішованість та стереотипність мови, продукування однотипних висловлювань хоча й збіднюють мовний рівень, проте забезпечують легке й поверхове сприйняття тексту в цілому, виступаючи стильовою домінантою масової літератури.

«Формульність» виражається і на суб'єктно-організаційному рівні: автори маркують типові чоловічі та жіночі соціальні ролі, формуючи стійкі гендерні опозиції, що охоплюють увесь текст (Л. Дашвар «Мати все», «Село не люди», «Молоко з кров'ю», Л. Клименко «Ієрогліф кохання», Є. Кононенко «Зустріч у Сан-Франциско», Н. Осипчук «Білий карлик, чорний карлик», Є. Положій «Мері та її аеропорт» та ін.). Чоловік має бути успішним та здатним забезпечити безхмарне майбутнє своїй коханій, ключовими елементами ролі якої утверджуються сімейні стосунки та материнство. Особливе значення надається зовнішності, що відповідає звичним стандартам, спостерігається тиражованість атрибутівних характеристик.

У площині поезики формульними конструктами постають мелодраматичні елементи: несподіваність, випадок, таємниця, підсилена емоційність, емпатичне мовлення, ліризм, трагізм розв'язки. Також серед основних ознак можемо виокремити почуттєві надуживання та несподівані, екстремальні, майже фантастичні ситуації, учасниками яких стають головні герої.

У підрозділі 2.3 *«Цілісність і сюжетна динаміка як складники художності модерної пригодницької літератури»* визначено, що провідними чинниками, які зумовлюють специфіку жанру й архітекtonіку сучасного твору, забезпечують єдність сприйняття художньої дійсності та демонструють рівень майстерності письменника у творенні захопливої історії є художній час і художній простір. Висловлено думку, що в пригодницьких жанрах художність зумовлена саме цілісністю й сюжетною динамікою, вправним комбінуванням різних сюжетних ліній і ходів, цікавою часопросторовою організацією, а також наявністю конкретної позасюжетної інформації, що не переобтяжує історію зайвими деталями (О. Вільчинський «Неврахована жертва. Суто літературне вбивство», Д. Дідковська «Татова доня», Євген Є «Гра на роздягання», Є. Жердій «Тінь», А. Кокотюха «Повзе змія», «Шукачі скарбів», С. Пономаренко «Тенета бажань» та ін.). Хронотоп визначає художню єдність літературного твору в його взаємозв'язках із реальною дійсністю, має передовсім очевидне сюжетне значення, виступаючи організаційним центром основних подій роману (М. Бахтін).

Так, особливістю романів Л. Кононовича («Кайдани для олігарха», «Феміністка») та В. Шкляра («Елементал», «Ключ») є сконцентрованість та стислість дії. На перший план виходить організація власне подієвого матеріалу: його розташування, використання типових моделей та сюжетних схем. Значною

мірою пригодницької гостроти В. Шкляр досягає вмілим комбінуванням сюжетних ходів, послідовно чергуючи протилежні за змістом сюжетні лінії. Частотністю й динамікою переключення уваги, темпом оповіді поступово досягається зростання напруги й гостроти зображуваного.

Економно письменники використовують пейзажі та портрети, кількома словами створюючи цілком закінчений пейзажний малюнок. Автори намагаються не переривати активну, динамічну дію розлогими описами, лише побіжно вказуючи на місце розгортання подій. Однією з особливостей сюжетобудови романів обох письменників є активне використання діалогів і монологів. За допомогою діалогічних форм автори частіше заповнюють певні часопросторові пропуски в розгортанні загального сюжету чи мотивують логіку подій та характерів. Така риса засвідчує прагнення письменників будувати традиційний для сучасної масової літератури сюжет, котрий виявляє тяжіння до діалогічності, а не монологічності (прямої авторської чи оповідачевої або опосередкованої – через героїв).

У підрозділі 2.4 *«Композиційні особливості та проблематика жанру історичного роману початку ХХІ століття»* розглянуто специфіку сучасних історичних романів у контексті постмодернізму. Раніше історичний роман трактували як жанр елітарної літератури, проте сьогодні цей жанр поступово втрачає ознаки високого письменства, розвиваючись передовсім у таких формах, як історико-пригодницький та історико-авантюрний. Проте й із формулами масової літератури його не можна зіставити, адже він виходить поза межі класичного розуміння формульних текстів із їхнім конкретним набором жанрово-тематичних ознак.

Сучасний історичний роман початку ХХІ століття значно розширив свої хронологічні та географічні горизонти, художньо осмислюючи події ХХ століття з певної часової дистанції, часом письменники творять альтернативну версію минулого, вводячи вигаданих персонажів та інтерпретуючи по-своєму конкретні історичні факти (С. Батурин, В. Гук, І. Даневська, В. Даниленко, Я. Дегтяренко, Є. Добровольський, А. Кокотюха, П. Кралюк, В. Лис, Тимур і Олена Литовченки, П. Луцик, Ю. Сорока, В. Чемерис, В. Шкляр, Я. Яріш та ін.). Тематичне збагачення цього жанру пов'язане з поглибленням проблематики та переоцінкою важливих історичних подій минулої епохи, потребою актуалізації історичної пам'яті. Так, роман В. Лиса *«Століття Якова»* має кілька ознак історичного роману: по-перше, він містить певну концепцію історичного часу, по-друге, в тематичному плані пов'язаний із певними історичними подіями минулого, на тлі яких змальовано окремі людські долі. При цьому тут важлива не стільки історична достовірність окремих деталей, скільки вміння письменника змалювати колорит епохи. Образ Якова стає гравітаційним ідейно-художнім та композиційно-сюжетним центром роману, що об'єднує різночасовий сюжетний матеріал у художню цілісність, характеризується наскрізністю, смисловою, емоційною насиченістю та символічністю, концептуальним є переплетення реалій минулого й сучасного життя, взаємопроникнення часових площин.

Структуротворчим принципом романів Андрія Кокотюхи та Василя Шкляра стає причетність усіх дійових осіб до конкретної історичної події – війни, яку Росія ініціювала в 1921 році, зокрема повстанської боротьби в Холодному Яру («Чорний Ворон. Залишенець») та оунівського руху на Волині в 1947 – 1949 рр. («Червоний»). Художність тут полягає в осмисленні фактів, подій, історичної правди мовою зображально-виражальних засобів, що визначають об'єктивну властивість змодельованої словотворчості, гармонійної формозмістової єдності. Письменники правдиво й мистецьки переконливо інтерпретують найважливіші події тієї епохи, моделюючи їх у художню образність, що й зумовлює ідейно-естетичну цінність романів.

У третьому розділі – **«Наративні стратегії в масовій та елітарній літературі»** – проаналізовано провідні риси розважального наративу, стратегії побудови оповіді в масовій літературі та белетристиці, а також основні принципи будови оповідної структури елітарної прози. Застосування методологічних засад наратології дозволяє поглянути на проблему художності під іншим кутом, зосередивши увагу на специфіці й формах функціонування оповіді, особливостях моделювання фабул, що певною мірою відрізняються в художніх текстах, які формують поле масової чи елітарної літератури.

У підрозділі 3.1 *«Розважальний наратив: естетичний аспект і специфіка повісткування»* простежено особливості наративно-актантної структури творів масової літератури на основі концепцій сучасних теорій оповіді (О. Веселовського, А. Ж. Греймаса, П. Рікера, Ю. Тиньянова, Б. Успенського, Н. Фрідмана, В. Шкловського та ін.).

У процесі аналізу текстів сучасної масової літератури з'ясовано, що розважальний наратив спрямований на ігрове моделювання етичних, естетичних та психологічних колізій, які дозволяють читачеві краще пізнати себе. Часто домінантним засобом художності в таких текстах стає публіцистичний штамп, який узагалі не залишає читачеві простору для власних інтерпретацій, тому що подає декларативну готову оцінку, забезпечуючи лише реалізацію базової потреби людини в розвагах та втечі від дійсності. Серед найбільш популярних наративних прийомів можна виокремити напругу в оповіді (саспенс), кадрування різних планів та створення уявного світу на основі артикуляції базових культурних цінностей, знайомих і відомих для більшості читачів. Скажімо, наративна техніка сучасної мелодрами часто відзначається такою ознакою, як кінематографічність, поєднання окремих абзаців-епізодів, кадрів ближнього й дальнього планів, коли через монтаж фрагментарних фокалізацій камера стежить за приватним життям головної героїні (стиль романів Люко Дашвар, Лесі Романчук). Звідси й відповідний візуальний ряд, техніка ліплення образів, сцен і ситуацій, що вимагає чіткого кадрування різних планів.

Інтрига наративного висловлювання виявляється в напрузі подієвого ряду (П. Рікер), динамізмі сюжетної лінії, що задовольняє очікування реципієнта, який уже наперед ознайомлений із повістувальною традицією. Упізнаючи таку метанаративну модель, що визначає поетику твору масової літератури, а саме його наративну (тип події, композиція сюжету) та актантну (тип героя) структуру,

читач порівнює свій досвід знання наративних конвенцій класики із сучасним повістутуванням. Саме таке впізнавання, своєрідна гра з базовими оповідними схемами визначають естетичні та художні ефекти формульної літератури.

Однією із особливостей усіх жанрів масової літератури є нівелювання авторської точки зору, навіть деяка анонімність, що безпосередньо надає підстави порівнювати масову літературу з фольклором, зі структурою чарівної казки. Проте такий зв'язок виявляється й на більш суттєвих рівнях поетики тексту: в непереможному головному герої (жанри пригодницької літератури), стереотипності сюжету (любовні романи), передбачуваному щасливому фіналі, девальвації ролі фокалізатора (Р. Геден «Сюзанна. Віднайдене кохання», С. Горбань, Н. Лапіна «Увертюра», Наталія Коробко «Серенада сумного дощу», Людмила Копистко «Курси крою та життя», А. Курков «Ігри по-дорослому», О. Маріуц «Ланцюги для Гіменей», К. Подолинна «Мені наснилося кохання», Інна Ромич «Любов у спадок», Ганна Ручай «Моя кохана Відьма» та ін.)

Уже сама сюжетна структура розважального наративу становить імпліцитну систему цінностей та очікувань: протагоніст, незважаючи на численні випробування, як правило, має досягти успіху. Власне кажучи, процес відбору та розташування об'єктів оповіді передбачає наявність певної системи ціннісних настанов, адже, обираючи епізоди та зв'язуючи їх у неподільне ціле, автор уже уявляє імпліцитного читача, якому й адресований текст.

У підрозділі 3.2 «*Стратегії побудови оповіді в сучасній масовій літературі та белетристиці*» досліджено принципи й тактики побудови розповіді, характерні для сучасного повістутування. На основі аналізу романів Л. Дашвар, І. Карпи, Д. Корній, В. Лиса, З. Луценко, М. Матіос, О. Печорної, І. Роздобудько, О. Слоньовської та ін. виявлено три універсальні моделі: 1) об'єктно-авторська – текстовий автор не еквівалентний авторові реальному; 2) об'єктна – оповідь ведеться від імені посередника-наратора з автором за лаштунками розповіді; 3) чужомовна – реалізується не тільки через передачу монологів, діалогів, полілогів, а й через елементи чужого мовлення в словах автора чи наратора.

Прикладом реалізації однієї з найдієвіших авторських проекцій художнього тексту (оповідь від першої особи) є «Щоденник страченої» М. Матіос, де нарація, корелюючи із низкою художніх рівнів тексту, допомагає досягти найвищої міри психологізму. У романі спостерігаємо однозначне домінування «я-нарації», що характерно для сповідальної прози загалом і жанру щоденника зокрема. Розповідь ведеться від першої особи – гомодієгетичного наратора, який сам виступає персонажем в описуваних ситуаціях та подіях. У романі О. Слоньовської «Дівчинка на кулі» також використано виключно «я-нарацію», що демонструє певну невимушеність повістутування, імітацію автобіографічних жанрів. Твір має характерні риси першоособового наративу: чітко окреслений образ оповідача – безпосереднього учасника описуваних подій.

Різні тактики сповіді бачимо в романі Дари Корній «Тому, що ти є», що може бути як безпосередньою, так і опосередкованою ставленням до головної героїні Оксани. Для роману характерна стратегія інтегрування нарації від третьої особи й «ти-стратегії». Розповідь ґрунтується на співіснуванні об'єктивно

відмежованого від подій автора-наратора, що дивиться на ситуацію зверху і збоку, але водночас в авторське мовлення вплітаються елементи монологу головних героїв, звернених до самих себе

У розповідній манері роману З. Луценко «Необдумана Міловиця» актуалізований займенник другої особи «ти», що вказує на певне дистанціювання автора й героїні в тексті. Такий тип розповіді досить оригінальний, позбавлений поліфонічності, адже визначальною насамперед є точка зору самого автора, який намагається якомога повніше відтворити життя головної героїні, узявши на себе відповідальність щодо характеристики її душевних переживань. Розповідь від третьої особи (вона) формально має текст «Соло для Соломії» В. Лиса. Але об'єктивізований опис не передає думок та відчуттів героїв, стан яких подається лише через зовнішні прояви, тому в авторське мовлення постійно вводяться елементи «я-нарації» у вигляді емоційних оцінок. Розповідач роману «Молоко з кров'ю» Л. Дашвар становить собою тип об'єктивного наратора, що з певної дистанції від подій коментує реальність тексту. Водночас така об'єктивізація є доволі опосередкованою, адже репліки автора не можуть повною мірою передати внутрішній стан героїв, поглибити психологічну характеристику.

Кожен твір становить певну систему подієвості з власною топологією та хронологією, конкретним способом побудови часового та просторового полів, тому його успіх та популярність визначає не стільки незвичайність подієвих рядів, скільки віднайдення нового, найбільш прийнятного кута зору, творення нового художнього світу.

У підрозділі 3.3 *«Дискурсивні принципи й особливості оповідної структури елітарної прози»* розглянуто специфіку наративних стратегій у художніх текстах, що апелюють до свідомості читача з різних наративних рівнів і потребують не тільки вдумливого прочитання для розуміння ігрових ходів, але й певною мірою співавторства, що робить читача повноправним учасником творення нового фіктивного світу. Невичерпність можливих інтерпретацій потенційно закладено у структуру романів Ю. Андруховича «Дванадцять обручів», «Таємниця», О. Забужко «Музей покинутих секретів», Ю. Іздрика «АМ™», М. Матіос «Солодка Даруся», Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля», «Писар Східних Воріт Притулку», Є. Пашковського «Бездня», Т. Прохаська «НепрОсті», С. Процюка «Троянда ритуального болю», «Маски опадають повільно», «Руйнування ляльки» та ін.

Так, у романі Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля» амбівалентність мови й ситуацій створює підґрунтя для несподіваних семантичних ігор. Художній простір роману організовано своєрідно, читач ніби мандрує в часових зміщеннях, які марковані в назві кожного розділу. Однією із домінантних наративних стратегій стає перецентрування: периферія набуває ознак центру, а центр відходить на периферію. Авторка прагне сконцентрувати дію в малих, але багатовимірних хронотопах, акцентуючи увагу на можливості територіального перезавантаження. Один наративний рівень взаємодіє з іншим, їх розмежування вирізняється гнучкістю та динамічністю, завдяки чому створюється ефект гри між оповідачем та читачами. Цілісне сприйняття в такому тексті досягається завдяки

«масці автора», що виступає структурно витвореним принципом розповідної манери й виявляється на рівні організатора розрізненого оповідного дискурсу як особливої форми комунікації між наратором і нарататором художнього світу.

Наративна техніка, використана Г. Пагутяк досить кінематографічна, адже побудована на монтажі окремих кадрів-абзаців, розділів, що відсилають до різних проміжків часу, але пов'язаних однаковим хронотопом чи героями. Наслідком такої монтажно-техніки стає своєрідна наративна структура, яка змушує читачів самостійно віднаходити асоціативні та смислові зв'язки серед довільно розташованих елементів.

Серед рис, які дозволяють зарахувати роман до елітарної прози, перехрещення різних планів бачення, що зумовлює складні стилістичні ефекти – хронологічну непослідовність у викладі матеріалу й зміну тональностей, руйнування традиційної схеми побудови сюжету, вільні маніпуляції з часом. Оповідач ніби перебуває у двох часових площинах – сучасному та минулому. Своєрідний хроносинтез, використання численних міфологізованих образів та символів, а також необхідність співтворчості читача в процесі осмислення філософського складника роману зумовлюють й особливості його оповідної структури. Художній текст становить багаторівневу систему, елементи якої впорядковані на кожному структурному рівні, а закодовану інформацію автор спрямовує безпосередньо на реципієнта, при цьому не намагаючись відповідати читацьким запитам, їхнім інтересам та смакам.

У системі сучасних жанрів таким, що тяжіє до елітарної літератури, можна назвати психобіографічний роман. Глибоке психологічне осмислення життя і творчості реальної людини пов'язане з різночитанням численних символів, спробою осягнути її внутрішній світ індивідуально й по-новому. Саме психологізм стає визначальною ознакою наративної стратегії роману С. Процюка «Троянда ритуального болю». При цьому психологічний наратив доповнено сюжетним – разом із репрезентацією переживань і почуттів маємо опис подій та ситуацій. С. Процюк відступає від традиційних канонів художньої біографії, коли чіткі й відомі епізоди з життя людини охудожнюються, а головним залишається принцип фактажу та публіцистичності. У романі є чимало символічних сцен, що потребують детального розшифрування для глибшого розуміння сутності художньої творчості.

Психобіографічний роман побудовано за принципом наративного механізму, експериментальний характер якого апелює до глибинного прочитання образів, що існують як артефакти в просторі тексту. Текст роману не сприймається сам по собі, а лише в певному означеному контексті динамічної моделі світу й культури, що розуміє й переживає учасник дискурсу, структуруючи її на основі певного світосприйняття. Історія життя Василя Стефаніка представлена в романі вибірково, а об'єднує наратив у єдине ціле змістовий стрижень – історія душі митця. У темпоральному аспекті життєпис багаторівневий, охоплює кілька часових вимірів, об'єднаних рефлексіями про минуле. Зміщена хронологічна послідовність зумовлює нелінійність і динамічність сюжету.

У **Висновках** узагальнено результати вивчення природи художності масової та елітарної літератури початку ХХІ століття.

1. Досліджено етапи становлення літературних ієрархій як наукової рефлексії історико-літературного процесу й виявлено, що елітарна та масова література – це змінні величини літературної системи, які не можна сприймати як єдину стійку опозицію, стає означення ціннісного літературного верху та низу. Використання трирівневої класифікації літератури із досить умовними критеріями виокремлення кожної моделі має на меті послабити традиційну опозицію «елітарний – масовий». Відповідно до такого поділу сучасну літературу можна поділити на три основні підтипи: проза, що тяжіє до елітарної (літературний верх), белетристика (серединне поле літератури), жанрова, формульна література (літературний низ).

З'ясовано, що визнання певного художнього твору як зразка елітарної (або такої, що тяжіє до елітарної) чи масової літератури залежить від багатьох чинників: настанови автора, можливостей читача, а також особливостей епохи, у межах якої оцінюють твір. Проаналізовані в дисертації тексти сучасної прози переконують у тому, що складники художності масової та елітарної літератури мають неоднакове стильове навантаження, зумовлюючи особливості фабули та сюжету, тип композиції, принципи організації хронотопу, специфіку мовної структури, вибір актуальної тематики та проблематики. Саме вивчення взаємовпливу жанру, стилю та наративних стратегій, що визначають змістово-формальні показники твору як єдиного цілого, дозволяє зрозуміти, як основні елементи художності працюють у кожному різновиді літератури.

2. Простежено динамічні зрушення в наукових підходах до виокремлення критеріїв художності, які корелюють із епохою та стилістикою постмодернізму. Доведено, що яскрава оригінальність творчого замислу, нестандартне змістове оформлення, відкритість тексту, глибока символіка й асоціативність забезпечують художність творів сучасної елітарної літератури. Натомість у масовій літературі ця категорія залежить від ступеня відповідності твору певній формулі та законам жанрової організації, а також визначається рівнем задоволення очікувань і потреб читачів. Життєвий матеріал, відібраний письменником для осмислення, зумовлює тип жанрової структури такого твору, підпорядковуючи всі чинники, що формують жанр, єдиній стильовій доміні.

3. Охарактеризовано «формульність» як чинник художності в сучасному українському любовному романі, що передбачає дотримання чітко окреслених правил: наявності конфлікту, заснованого на почутті кохання, традиційного любовного трикутника та щасливого фіналу. У композиційному аспекті для цього жанру характерні динамічна дія, емоційна мова, наявність таємниці, випадку, несподіванки тощо. У поезії можна визначити такі формульні конструкти, як: посилена емоційність, емпатичне мовлення, ліризм.

4. Окреслено складники художності сучасної пригодницької літератури, такі як цілісність та сюжетна динаміка. З'ясовано, що майстерне комбінування різних сюжетних ліній і ходів, цікава часопросторова організація творів, швидке переключення уваги й темпу оповіді, наявність конкретної позасюжетної інформації, що не переобтяжує історію зайвими деталями, визначають художність

творів пригодницького метажанру. Виявлено, що художність кожного окремо взятого твору індивідуальна, але має спільні риси з іншими текстами одного жанру, тому її особливості потрібно розглядати з урахуванням своєрідності літературного напрямку, часу написання та стильової манери письменника. Поняття «елітарний» та «масовий» роман досить умовні, провести чіткі межі між ними складно, адже зрозуміло, що критерії та оцінки не можуть бути абсолютними, тому що визначаються ступенем інновації, відповідністю жанровим канонам чи літературним настановам, а також суб'єктивним поглядом дослідника.

5. Розглянуто композиційні особливості та проблематику жанру історичного роману, що сьогодні посідає проміжне місце між високою та масовою літературою. Його змістове збагачення пов'язане з поглибленням проблематики та переоцінюванням важливих історичних подій минулої епохи, потребою актуалізації історичної пам'яті, що зумовлює специфічні риси поетики, а саме: тематичні домінанти та їхню авторську концепцію, особливості моделювання центральних образів (образу головного героя та історичної події), композиційну та фабульну схеми. Художність тут полягає в осмисленні історичних фактів та реалій мовою зображально-виражальних засобів, що визначають об'єктивну властивість змодельованої словотворчості, гармонійної формозмістової єдності.

6. Здійснено аналіз стратегій побудови оповіді в сучасній масовій літературі, що жанрово неоднорідна й різноманітна в проблемно-тематичному аспекті. Найбільш ефективними виявляються наративні стратегії, де розповідь ведеться від першої або третьої особи, проте дедалі більшої популярності набуває нарація з комплементарною кореляцією «я» – «ти» – «вона», що відображає або часовий проміжок між безпосередньо описуваними подіями і їх відтворенням, або певну дистанцію між автором та героями. Характерні риси розважального наративу: легкість сприймання, ігрове моделювання етичних, естетичних та психологічних колізій та поетика позитивного фіналу. Оповідна структура творів елітарної літератури має багаторівневу систему, елементи якої впорядковані на кожному структурному рівні: своєрідний хроносинтез, ускладнена сюжетна конфігурація, філософський складник, що передбачає активну участь читача в процесі аналізу образів та символів.

Проведене дослідження дозволяє говорити про специфіку категорії художності в сучасному літературному процесі, а також дає підстави стверджувати, що це питання є одним із найбільш актуальних у теорії й історії літератури та має значний потенціал для подальших наукових пошуків.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Кривопишина А. С. Часопросторові (хронотопні) характеристики сюжетів романів Василя Шкляра «Ключ» та «Елементал». *Вісник Черкаського національного університету*. Серія Філологічні науки. Черкаси, 2007. Вип.118. С. 74 – 76.

2. Кривопишина А. С. Естетика й рецепція масової культури в сучасній українській літературі. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 2011. Вип. 15. С. 166 – 168.
3. Кривопишина А. С. Жанр мелодрами в українській літературі початку ХХІ століття. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. Черкаси, 2011. Вип. 198. С. 147 – 152.
4. Кривопишина А. С. Наративні принципи конструювання ідентичності в автобіографічному романі «Добло і зло» Ірени Карпи. *Наукові праці: науково-методичний журнал. Серія Філологія. Літературознавство*. Миколаїв, 2011. Вип. 154. Т. 166. С. 69 – 73.
5. Кривопишина А. С. Автор – читач: специфіка діалогу в сучасній масовій літературі. *Проблеми сучасного літературознавства*: зб. наук. праць. Одеса, 2012. Вип. 16. С. 90 – 101.
6. Кривопишина А. С. Естетико-літературознавчий дискурс художності. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. Черкаси, 2012. №5 (218). С. 12 – 19.
7. Кривопишина А. С. Природа художності в українському любовному романі початку ХХІ століття. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія Лінгвістика і літературознавство*: міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ, 2013. Вип. ХХVII. Ч. 1. С. 69 – 76.
8. Кривопишина А. С. Масова та елітарна літератури: критерії розмежування і проблема смаку. *Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки*. Черкаси, 2013. Вип. № 5 (258). С. 35 – 41.
9. Кривопишина А. С. Специфіка мелодрами «Мати все» Люко Дашвар у контексті масової літератури. *Праці молодих учених*: зб. наук. пр. К., 2014. Вип. 19. С. 245 – 249.
10. Кривопишина А. С. Розважальний наратив: естетичний аспект і специфіка повістування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія філологічна: зб. наук. пр. Острог, 2014. Вип. 41. С. 229 – 231.
11. Кривопишина А. С. Особливості наративної структури психобіографічного роману Степана Процюка «Троянда ритуального болю». *Текст. Контекст. Інтертекст (філологічні науки)*, 2018, № 1 (3). URL: [http://textintertext.in.ua/pdf/n01\(03\)2018/kryvopyshyna_anna_03_2018.pdf](http://textintertext.in.ua/pdf/n01(03)2018/kryvopyshyna_anna_03_2018.pdf).

Публікація в іноземному виданні

12. Кривопишина А. С. Поетика жанру сучасного історичного роману (на матеріалі романів Василя Шкляра «Чорний ворон» та Володимира Лиса «Століття Якова»). *Spheres of culture: Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies*. Lublin, 2013. Volume IV. P. 96 – 103.

Статті в інших виданнях

13. Кривопишина А. С. Масова та елітарна література в Україні: зауваги до теми. *Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблеми та перспективи української науки на початку третього тисячоліття»*: зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2011. С. 153 – 154.

14. Кривопишина А. С. Сучасна масова література в Україні та Росії: типологічні паралелі. *Зарубіжні письменники і Україна*: зб. наук. праць. Полтава, 2012. С. 202 – 206.

15. Кривопишина А. С. Жанр сучасної мелодрами: генеза, ознаки, типологія. *Дивослово*. 2012. № 8. С. 52 – 55.

16. Кривопишина А. С. Становлення літературних ієрархій: канон у літературі та масова література. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Літературний процес: структурно-семіотичні площини»* (Київ, 6–7 квітня 2012 року). К., 2013. С. 113 – 117.

17. Кривопишина А. С. Масова та елітарна література в контексті становлення літературних ієрархій. *Науковий вісник Кримського гуманітарного університету*: зб. статей. Серія Філологія. Ялта, 2013. Вип.1. Ч.1. С. 143 – 150.

АНОТАЦІЇ

Кривопишина А. С. Масова та елітарна література: природа художності в українському романі початку ХХІ століття. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2018.

У дисертації вперше системно й комплексно проаналізовано еволюцію естетичної й теоретико-літературної рецепції масової та елітарної літератури, простежено проблемні моменти динаміки інтерпретацій художності та її критеріїв у період постмодернізму. Здійснено спробу переосмислити сутність традиційної ієрархії протиставлення елітарної (високої) та масової (популярної, розважальної) літератури, виробити таку систему стратифікаційного поділу сучасної художньої літератури, що має на меті зняти опозицію «елітарний – масовий». Проаналізовано основні складники художності творів пригодницького та любовного метажанрів, а також сучасних історичних романів, окреслено дискурсивні принципи й вектори формування наративних стратегій в елітарній літературі початку ХХІ століття. Набули подальшого розвитку підходи до вивчення принципів побудови оповіді в сучасній масовій літературі.

Ключові слова: художність, масова література, елітарна література, літературні ієрархії, формульна література, белетристика, розважальний наратив.

Кривопишина А. С. Массовая и элитарная литература: природа художественности в украинском романе начала XXI века. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2018.

В диссертации впервые проведено комплексное исследование эволюции эстетической и теоретико-литературной рецепции массовой и элитарной литературы, проанализировано проблемные моменты динамики интерпретации художественности и ее критериев в период постмодернизма. Сделана попытка переосмыслить сущность традиционной иерархии оппозиции между элитарной (высокой) и массовой (популярной, развлекательной) литературой. Освещаются основные жанровые особенности современной художественной прозы, составляющие художественных произведений приключенческих и любовных метажанров, а также современных исторических романов, дискурсивные принципы и векторы формирования нарративных стратегий в элитарной литературе начала XXI века. Дальнейшее развитие получили подходы к изучению принципов построения повествований в современной массовой литературе.

Обосновано, что составляющие художественности массовой и элитарной литературы имеют неодинаковую стилевую нагрузку, определяя особенности фабулы и сюжета, тип композиции, принципы организации хронотопа, специфику языковой структуры, выбор актуальной тематики и проблематики. Именно изучение взаимовлияния жанра, стиля и нарративных стратегий, определяющих содержательно-формальные показатели произведения как единого целого, позволяет понять, как основные элементы художественности работают в каждом типе литературы.

Выяснено, что наиболее популярными метажанрами современной литературы являются любовный и приключенческий. Основной компонент художественности любовного романа – формульность – предполагает соблюдение четких норм жанрового канона: наличие конфликта, основанного на чувстве любви, традиционный любовный треугольник и счастливая развязка. Ведущими составляющими художественности приключенческой литературы становятся целостность и сюжетная динамика: искусное комбинирование различных сюжетных линий и ходов, интересная пространственная организация произведения, быстрое переключение внимания и темпа повествования, наличие конкретной внесюжетной информации. Художественность романов элитарной литературы обеспечивают яркая оригинальность творческого замысла, нестандартное содержательное оформление, открытость текста, глубокая символика и ассоциативность.

В диссертации применены методологические основы нарратологии, что позволило взглянуть на проблему художественности под новым углом, сосредоточив внимание на специфике и формах функционирования повествования, особенностях моделирования фабул и сюжетов, которые могут

существенно отличаться в художественных текстах, что формируют поле массовой и элитарной литературы.

Ключевые слова: художественность, массовая литература, элитарная литература, литературные иерархии, формульная литература, беллетристика, развлекательный нарратив.

Kryvopysyna A.S. Mass and elite literature: the nature of art in the Ukrainian novel in the beginning of the twenty-first century. – According to rights of scientific manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philological Sciences, specialty 10.01.06 – theory of literature. – Borys Hrinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2018.

The thesis analyzes the evolution of the aesthetic and theoretical and literary reception of mass and elite literature in a holistic way and systematically for the first time, and traces the peculiarities of the dynamics of artistic interpretations and its criteria. The study of artistic nature made on the material of Ukrainian novels at the beginning of the 21st century provides an opportunity to solve the problems of some scientific concepts and hypotheses that covered the functioning of literary hierarchies and to characterize the main criteria for the distinction between modern mass and elite literature. The main genre-style features of contemporary artistic prose, components of artistic of adventure and love metagenres, as well as contemporary historical novels are elucidated.

The components of the artistic composition of mass and elite literature have different style singularity, that determine the features of the plot, the type of composition, the principles of organization of the chronotop, the specifics of the language structure and the choice of relevant subjects. The interaction of genre, style and narrative strategies that determine the content and formal characteristics of the novel allows us to understand how the main elements of artistry work in every type of literature. Further development of approaches to the study of the principles of constructing narratives in modern mass literature and the discursive principles of the narrative structure of elite prose has been acquired.

Key words: artistic, mass literature, elite literature, literary hierarchy, formula literature, fiction, entertaining narrative.